

28.09.2011 – 04.10.2011, № 39

КОМПЕТЕНТНОЕ МНЕНИЕ

Главная		статья
Кассация: за кем последнее слово?		
Компетентное		мнение
Право на обращение в ВСУ о пересмотре решений ВХСУ		
Полномочия Верховного Суда Украины в системе судов общей юрисдикции: проблемный обзор		
Обсуждение	на	форумах
Должен ли ВХСУ принимать кассационные жалобы на свои решения и направлять их на рассмотрение в ВССУ?		
Судебный		взгляд
Полномочия ВСУ значительно ограничены после вступления в силу изменений в Закон «О судоустройстве и статусе судей»		
Что	делать,	если...
ВХСУ отказывается пересылать кассационную жалобу в ВСУ		
Документальное		обеспечение
Жалобы на неправомерные действия Высшего специализированного суда		

Європейський суд з прав людини як засіб захисту прав та законних інтересів українців

Частина 4 [ст. 55 Конституції](#) передбачає, що «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна». Таким чином, міжнародні органи захисту прав людини, створені на підставі міжнародних договорів, до яких приєдналась Україна, є конституційним засобом правового захисту українців.

Особливе місце серед таких органів посідає Європейський суд з прав людини (далі – «Суд»). Створений відповідно до [Європейської конвенції з захисту прав людини та основних свобод](#), до якої Україна приєдналась в 1997 р., він видає рішення, обов'язкові для держав – учасниць Конвенції ([ст. 46 Конвенції](#)). Порядок виконання рішень суду врегульований [Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»](#).

Для того, щоб успішно скористатись таким засобом захисту своїх прав, як Європейський Суд,

необхідно дотримуватись низки правил та розумітися на процесі, який відбувається в Суді. Розгляд справи в Суді проходить в кілька етапів: на першому приймається та реєструється заява; на другому суд приймає рішення щодо прийнятності заяви; на третьому – розглядає справу по суті та на четвертому – приймає рішення щодо суті. Розглянемо кожен етап окремо.

1. Звернення до Суду

Звернення до Суду може бути як у формі стандартної апікаційної форми, так і у довільній формі. При цьому у будь-якому разі заява має містити бодай загальний опис обставин справи та порушень прав, інакше заява не буде вважатись такою, що перериває перебіг шестимісячного терміну звернення до Суду¹.

¹ див., *mutatis mutandis*, *Bocvarska and Kupev v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* (dec), no. 27865/02, 6 November, 2007

Якщо перший лист надісланий в довільній формі, Секретаріат Суду надсилає заявникові апікаційну форму, текст [Конвенції](#) та інші матеріали, які можуть допомогти при заповненні форми. Апікаційна форма має бути заповненою протягом строку, який зазначений в листі Секретаріату (як правило шість місяців).

Після того як заявник подає заяву, що відповідає критеріям, переліченим в [Правилі 47.1 Регламенту Суду](#)², Секретаріат оцінює, чи було подано достатньо документів (копій рішень судів, інших органів влади т. і.), що стосуються справи для розгляду її по суті. Якщо таких документів недостатньо, заявнику пропонується додати необхідні матеріали.

² Ім'я, дата народження, громадянство, стать, рід занять та адреса заявника; ім'я, рід занять та адреса представника; держава, проти якої подана заява; виклад фактів; виклад порушень [Конвенції](#); заява про виконання критеріїв прийнятності заяви; предмет заяви; копії відповідних документів.

Коли заява подана у належній формі та супроводжується достатніми матеріалами, то вона реєструється як готова до розгляду по суті. Заяви розглядаються відповідно до порядкових номерів справи (наприклад 111/11), які надаються після надходження першого листа від заявника.

2. Рішення про прийнятність

Справа, залежно від її змісту, розглядається одноособово суддею, комітетом з трьох суддів, палатою з семи суддів або великою палатою з сімнадцяти суддів.

Відповідно до [ст. 27 Конвенції](#) одноособово суддя може прийняти рішення про неприйнятність заяви або про її виключення з листу справ Суду. Таке рішення є остаточним та не може бути оскарженим. Суддя одноособово не може розглядати справи, подані проти держави, від якої його було обрано. У виключних випадках рішення про неприйнятність може винести Комітет Суду в складі трьох суддів. Таке рішення може бути прийнятим тільки одностайно і не підлягає оскарженню ([ст. 28 Конвенції](#)).

Критерії прийнятності, які застосовує Суд, викладені в [ст. 35 Конвенції](#) та включають дію [Конвенції](#) у часі (*ratione temporis*), тобто необхідність звертатись із заявою стосовно порушень, що мали місце після вступу Конвенції в силу щодо відповідної держави; за колом осіб (*ratione personae*), тобто розглядаються звернення приватних фізичних та юридичних осіб, що є жертвами порушень з боку держав, які приєднались до Конвенції, та за колом прав (*ratione materiae*), тобто звертатись можна

тільки із заявами щодо порушень, передбачених Конвенцією.

Крім того, Суд може прийняти до розгляду справу тільки якщо заявник на момент звернення вичерпав всі національні засоби захисту. Це правило вважається одним із проявів так званої субсидіарної ролі Суду³. Метою цього правила є надання державам-учасникам можливості запобігати та виправляти порушення, що ставляться їм у вину, перед тим, як ці заяви будуть подані до Суду⁴.

³ Andriantsimbazovina: La subsidiarite devant la Cour de justice des Communautes europeenne et la Court europeenne des droits de l'homme, *Revue des Affaires Europeenne*, 1998, p. p. 28 - 47.

⁴ *Selmouni v. France* [GC], no. 25803/94, § 74, ECHR 1999-V.

Вичерпанню підлягають тільки ті засоби, які є достатніми та доступними. Це правило передбачає використання лише таких засобів правового захисту, які є доступними та достатніми для отримання компенсації за вказані порушення прав⁵. Іншими словами, правило про вичерпання ґрунтується на припущенні, що існує ефективний засіб правового захисту відносно заявлених порушень прав особи, передбачених Конвенцією⁶.

⁵ *Manoussakis and Others v. Greece*, 26 September 1996, § 33, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV.

⁶ *Lakatos v. Czech Republic* (dec.), no. 42052/98, 23 October 2001.

Таким чином, заявник не зобов'язаний звертатись до засобів захисту, які є невідповідними чи неефективними⁷. До них відносяться екстраординарні судові процедури по перегляду рішень, що набули чинності⁸. Наприклад, процедура судового нагляду, що існувала в Україні до малої судової реформи 2001 року⁹, процедура перегляду судових рішень прийнятих до 1 липня 2001 в касаційному порядку¹⁰ та перегляд справ за нововиявленими обставинами¹¹.

⁷ *Akdivar and Others v. Turkey* judgment of 16 September 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV, § 67.

⁸ *Kiiskinen v. Finland* (dec.) no. 26323/95, ECHR 1999-V.

⁹ *Kucherenko v. Ukraine*, no. 41974/98, decision of 4 May 1999.

¹⁰ *Prystavska v. Ukraine* (dec.), no. 21287/02, *Reports* 2002-X.

¹¹ *R. v. Denmark*, no. 10326/83, Commission decision of 6 October 1983, *Decisions and Reports* 35, p. 218.

Щодо процедури в господарських судах України, то у справі *MPP Golub v. Ukraine* Суд розглянув питання вичерпання національних засобів захисту щодо процедури, яка існувала до реформи 2010 р. Суд визнав, що ефективними засобами вважаються не лише три традиційні інстанції: перша, апеляційна та касаційна, але й так званий «другий касаційний перегляд», який виконував Верховний Суд України¹². На сьогодні Суд не визначився, чи відповідатиме критеріям доступності та ефективності перегляд Верховним Судом рішень господарських судів, що запроваджений реформою від 7 липня 2010 р.

¹² *MPP Golub v. Ukraine* (dec.), no. 6778/05, ECHR 2005-...

Правило шести місяців тісно пов'язано із правилом вичерпання національних засобів захисту права. Відповідно до [ст. 35 § 1 Конвенції](#) Суд приймає до розгляду справи, подані впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні. При цьому приймаються до уваги тільки доступні та ефективні засоби захисту. Іншими совами, якщо заявник чекає на рішення в рамках екстраординарної процедури, яку він вважає за необхідне вичерпати до звернення до Суду, це може призвести до того, що на момент звернення шестимісячний термін, який рахується від останнього ефективного рішення, сплине і заява буде визнана неприйнятною¹³.

¹³ *Prystavska v. Ukraine*, opt. cit.

Шестимісячний термін починає перебіг з дати останнього рішення ефективної національної інстанції, але якщо відповідно до національного права заявник має право отримати копію такого рішення, строк відраховується від дати отримання такої копії¹⁴. Якщо національне законодавство не містить ефективних засобів захисту, то шестимісячний термін рахується з дати порушення права, на яке заявник скаржиться. Наприклад, порушення принципу правової певності, а саме скасування остаточного судового рішення на користь заявника шляхом екстраординарної судової процедури, Суд вважає миттєвим актом, шестимісячний строк за яким починає відлік з дня скасування рішення¹⁵. Якщо порушення має тривалий характер, наприклад, нерозумно довгий строк судового процесу або невиконання судового рішення, то перебіг строку починається з припинення порушення, тобто ухвалення остаточного рішення у справі або виконання рішення¹⁶.

¹⁴ *Worm v. Austria*, judgment of 29 August 1997, *Reports 1997-V*, p. 1552, §§ 33 - 34.

¹⁵ *Voloshchuk v. Ukraine* (dec.), no. 51394/99, 14 October 2003.

¹⁶ *Al Akidi v. Bulgaria* (dec.), no. 35825/97, 19 September 2000.

Також важливо, щоб заявник послався, бодай в загальному вигляді, на порушення, про які він скаржиться до Суду, у своїх поданнях до національних судів, включивши останню ефективну інстанцію¹⁷.

¹⁷ *Azinas v. Cyprus* [GC], no. 56679/00, § 38, ECHR 2004-III.

Закінчується перебіг шестимісячного строку у день відправки першого листа із зазначенням порушень [Конвенції](#) до Суду. Тобто приймається до уваги не дата заповнення заяви, а дата поштового штемпеля на конверті.

Крім зазначених, Суд відповідно до [ст. 35 Конвенції](#) не приймає до розгляду по суті заяви, якщо вони є анонімними, ідентичними до заяв, що вже були розглянуті, явно необґрунтованими, зловживають правом на звернення до Суду або якщо заявник не зазнав суттєвої шкоди. Розгляд даних критеріїв виходить за рамки цього дослідження, але читачі можуть звернутись до видань, спеціально присвячених даній темі¹⁸.

¹⁸ Наприклад, Михайло Буроменський. Звернення до Європейського суду з прав людини: практика Суду і особливості українського законодавства. Харків: «ФОЛІО», 2000. – 30 с. Матеріал доступний на <http://library.khpg.org/index.php?id=1080721109>

3. Розгляд заяв по суті

Якщо надані заявником матеріали не дають підстав для визнання її неприйнятною одноособово суддею, Президент відповідної Секції Суду може запропонувати Уряду надати свій коментар щодо заяви, а потім запропонувати заявникові прокоментувати відповідь Уряду ([Правило 54 § 2\(b\) Регламенту Суду](#)).

Справи, які стосуються питань стосовно тлумачення або застосування Конвенції чи Протоколів до неї, що є предметом усталеної практики Суду, передаються на розгляд комітету Суду. Останній може оголосити таку заяву прийнятною і одночасно постановити рішення по суті ([ст. 28 § 1\(b\) Конвенції](#)).

Якщо справа є більш складною, її розглядає Палата Суду в складі семи суддів. Вона може окремо прийняти рішення про прийнятність заяви, після чого запросити сторони надати подальші пояснення, а може прийняти одночасно рішення про прийнятність та по суті заяви. В ході розгляду справи Палата може провести відкрите слухання за участю сторін та їхніх представників ([Правило 54 Регламенту Суду](#)).

Якщо справа, яку розглядає Палата, порушує істотні питання щодо тлумачення [Конвенції](#) або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може мати наслідком несумісність із рішенням, постановленим Судом раніше, Палата може відмовитися від розгляду справи на користь Великої Палати у складі сімнадцяти суддів ([ст. 30 Конвенції](#)).

В справах, які розглядає Палата або Велика Палата, держава, громадянин якої є заявником, має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях, навіть якщо вона не є відповідачем по справі. У останньому випадку така держава залучається у якості третьої сторони ([ст. 36 Конвенції](#)).

У випадках, коли заява, що розглядається, викриває наявність структурних або систематичних порушень прав людини у відповідній державі, Суд може застосувати процедуру пілотного рішення. Такі заяви розглядаються в першочерговому порядку ([Правило 61 Регламенту Суду](#)).

4. Ухвалення рішення щодо суті заяви

При ухваленні рішення по суті заяви Суд розглядає наступні питання: (1) чи відбулось порушення прав заявника, на яке він скаржився в заяві; (2) чи повинна держава сплатити справедливую сатисфакцію заявникові та якщо так, то в якому розмірі; якщо справа розглядалась в пілотному порядку, то (3) характер структурних або систематичних порушень прав людини та види заходів, які держава має прийняти для їхнього виправлення.

На сьогодні існує одне пілотне рішення щодо України: [Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine](#)¹⁹. В цьому рішенні Суд розглянув ситуацію із масовим невиконанням судових рішень в Україні. Суд постановив, що в строк до 15 січня 2011 р. (який було продовжено до липня 2011) Україна повинна запровадити ефективний засіб юридичного захисту або комплекс таких засобів юридичного захисту, спроможних забезпечити адекватне й достатнє відшкодування за невиконання або затримки у виконанні рішень національних судів відповідно до принципів, встановлених практикою Суду.

¹⁹ [Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine, no. 40450/04, § 35 - 37, ECHR 2009-...](#)

Сторони мають право протягом 3-х місяців із дати ухвалення рішення Палатою Суду подати клопотання про передачу справи на розгляд Великої Палати. Наявність у справі виключних обставин, а саме чи порушує справа серйозне питання щодо тлумачення або застосування [Конвенції](#) чи

Протоколів до неї або важливе питання загального значення, вирішує Колегія у складі п'яти суддів Великої Палати (ст. 43 Конвенції).

Рішення Великої Палати є остаточним. Рішення Палати стає остаточним, якщо сторони заявили, що не будуть звертатись із клопотанням про передання справи до Великої Палати, або якщо протягом трьох місяців з дати ухвалення жодна зі сторін не подала клопотання про передачу справи до Великої Палати, або таке клопотання не було відхилене Колегією Великої Палати (ст. 44 Конвенції).

**Іван Ліщина,
старший юрист
Міжнародної юридичної групи AstarovLawyers**

© ООО «ЛИГА ЗАКОН», 2007–2011.

При цитировании или другом использовании материалов, опубликованных в настоящем издании, ссылка на "ЮРИСТ & ЗАКОН" обязательна.

Полное или частичное воспроизведение или тиражирование любым способом материалов настоящего издания допускается только с письменного разрешения Редакции.